

műhely

ARANY ZSUZSANNA

Kosztolányi Dezső élete

„NO KORNÉL BARÁTOM, ÚGY-E GYÖNYÖRŰ PEST?”

2. RÉSZ

„miért nem fejezted be az egyetemi tanulmányaid?”

1903 őszén Kosztolányi Dezső beiratkozik a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem bölcsészeti fakultására, magyar és német szakra. Felvételi vizsgát nem kellett tennie, hiszen „teljes tanszabadság állott fenn, és az érettségi bizonyítvánnyal rendelkező férfiak⁷⁵ minden korlátozás nélkül rendes hallgató gyanánt beiratkozhattak az egyetemre.”⁷⁶ A bölcsészeti kar azonban kevésbé volt látogatott akkoriban. Sokkal népszerűbbnek számított a jogi, illetve az orvosi kar. Az orvosi pálya ugyanis a társadalmi megbecsülésen túl anyagi javakkal is kecsegtetett, a jogi doktorátus pedig többfajta közéleti tevékenységre képesített, meglévő presztízse mellett. Az évek előre haladtával azonban a bölcsészeknél is egyre több beiratkozott hallgatót regisztráltak. Míg a kiegyezés évében 212 diákot tartottak nyilván, addig az 1905/1906-os tanévre már 1643 hallgatóról tudtak.⁷⁷ Mivel a továbbtanulás anyagi terhekkel járt, ez is hozzájárult ahhoz, hogy a továbbtanulók jelentős része értelmiségi és hivatalnok családokból került ki. „Az 1901–1902-es tanévben a bölcsész-hallgatók szüleinek 49 százaléka különböző értelmiségi pályákon dolgozott [...], 24,2 százaléka pedig mint tisztviselő kereste kenyerét” – tudjuk meg az egyetem történetével foglalkozó Diószegi Istvántól.⁷⁸ Kosztolányi Dezsőné szubjektív hangvételű életrajzi könyvében tudósít arról, hogyan zajlott a szabadkai iskolaigazgató fiának fővárosba költözése az egyetemi tanév kezdetekor. Kosztolányi Dezsőt édesanyja, Brenner Eulália kísérte föl, és maradt vele pár napig. Ahogyan a feleség leírja a megérkezés körülményeit: „Anyika felkíséri a fiát szeptember első napjaiban. Vámház-körút 3 alatt bérel bútorozott szobát a számára, de csak egyetlen éjszakán maradhatnak itt, a szoba hemzseg a poloskától. Most a Sándor-utcában, egy háromemeletes, sárga ház második udvarában vált sötét, földszintes szobát a fiának. Az udvar, a kis szoba elhelyezése, emlékeztet a szabadkai hátulsó ház udvarára, gyermekszobájára. A *Fehér Ló* vidékies éttermében ebédel. Anyika egy hónapra előre kifizeti itt egyetemista fiának a kosztot.”⁷⁹

A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem, ahol az akkor 18 esztendő Kosztolányi megkezdte tanulmányait, az ország legrangosabb felsőoktatási intézménye volt. Már az abszolutizmus időszakában olyan jelentős változtatások történtek a közép- és felsőoktatás területén, amelyek az 1848-as magyar minisztérium céljával is összeegyeztethetők voltak. Leo Thun osztrák közoktatási miniszter a hum-

boldti egyetemisményt⁸⁰ követve alakította ki a tudományegyetem struktúráját. „A bölcsészettudományi kar, amely eddig lényegében középiskolai funkciót töltött be, és a többi fakultásra való előkészítést szolgálta, ekkor nyerte el egyetemi jellegét, és ekkor kapta feladatául a középiskolai tanárok képzését. A humboldti elvek szerint reformáló Leo Thun az egyetem szellemiségét is megváltoztatta: a Monarchia egyetemein ettől kezdve vált vezéreszmévé a tanszabadság: a kutatás és a tanítás autonóm szempontjainak minden külső korlátozástól és állami beavatkozástól mentes érvényesítése.”⁸¹ A kiegyezést követően Eötvös József kezdett újból foglalkozni a felsőoktatás ügyével. Az 1867. február 17-én hivatalba lépő Andrássy-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere a kutatás teljes szabadságát vallotta, valamint azt, „hogy az egyetemi tanárt nézetei szabad kifejtésében senki és semmi nem korlátozhatta”.⁸² A tanszabadság azonban nemcsak a tanárookra vonatkozott, hanem az egyetemi hallgatókra is. Megfelelő előképzettséggel bárki beiratkozhatott az egyetemre – nem kellett felvételi vizsgát tenni –, és szabadon hallgathatta bármelyik tanár előadásait. A diákoknak annyi kötelezettségük volt, hogy egyfelől meg kellett jelenniük azokon az órákon, amelyeket az indexükbe is fölvettek, másfelől az adott szakpályához szükséges alapvizsgákat le kellett tenniük. A minisztérium és a bölcsészettudományi kar vezetősége között azonban nem volt minden pontban teljes az egyetértés. Az egyetem irányítói nem fogadták el, hogy a professzorok ne csak a saját szaktárgyaikból tartsanak előadásokat, valamint azt a javaslatot sem támogatták, hogy a magántanároknak is legyen vizsgáztatási joguk. Míg a minisztérium számára a szakképzés – tanárképzés – volt az alapvető kérdés, addig a kar elsősorban a tudományos kutatás fejlesztését tartotta szem előtt. 1872-ben Trefort Ágoston – immár a Lónyay-kormány tagjaként – került a közoktatási tárca élére, aki „a felsőoktatást tekintette az oktatásügy legfontosabb területének, és aki méltányolni tudta az egyetem szempontjait”.⁸³ Ugyanakkor ő is nagy hangsúlyt fektetett a tanárképzés ügyére, és szigorúbb tanterv megállapítására kért javaslatot. 1887-ben az egyetem későbbi névadója, a fizikus Eötvös Loránd nyílt levelet intézett a miniszterhez, sürgetve a tantervi szigorítást, a kötelező kollokviumok bevezetését. A vitás helyzet végül nem oldódott meg, és a dualizmus időszak alatt nem sikerült konszenzusra jutnia az állami és az egyetemi vezetésnek.

A kiegyezést követő évtizedeket azonban nemcsak a polémia, hanem a fejlődés is jellemezte. Ekkor vált külön a természettudományi kar, és – ehhez igazodva – jött létre több új tanszék is. Egy-egy tanszék létesítése a professzori kinevezésektől függött, mivel segédszemélyzet akkoriban még nem létezett. Az állami költségvetés számára sem volt mindegy, hogy kit neveztek ki – e kinevezések élethossziganra szóltak –, melyik tanszék létesült ezáltal, hiszen az egyetemi tanári fizetések a miniszteri fizetésekkel voltak azonos nagyságrendűek. Az 1860-as évekre a bölcsészettudományi tanszékek száma elérte a 13-at. Később a specializációkhoz igazodva jöttek létre az újabb szervezeti egységek, így 1888-ra már 39 tanszéket számlált a kar. 1870-ben – még Eötvös József idején – létrehozták a középtanodai tanárképezdét is, melynek öt szakosztálya volt: klasszika filológia és irodalom, történelem és földrajz, matematika és fizika, természetrajz, neveléstan és oktatástan. Később gyakorlóiskolákat is alapítottak, illetve a tanárképezde egyesült a Műegyetem égisze alatt működő reáltanodai képezdével. Mivel az egyetemen főleg olyan

professzorok tanítottak, akik előtte Németországban szereztek képesítéseket, így a német mintájú szeminárium rendszert kívánták idehaza is megvalósítani. Az egyes gyakorlati foglalkozásoknak külön tantermet biztosítottak, valamint a humántan-székek melletti könyvtárakkal és gyűjteményekkel is a tanulási körülményeket kívánták szolgálni. 1895-ben báró Eötvös Loránd immár kultuszminiszteri minőségében – apja, Eötvös József miniszternek, a közoktatási reform kidolgozójának emlékére – hozta létre a francia École Normale Supérieure mintájára az Eötvös Collegiumot. Az eredetileg bentlakásos tanárképző intézet a szegény, de tehetséges egyetemi hallgatóknak is elitképzést kívánt biztosítani. „Az intézmény nemcsak lakást és ellátást adott kiváló tehetségű leendő tanároknak, hanem kiegészítő kurzusokkal hozzájárult műveltségük elmélyítéséhez, szellemi látókörük szélesítéséhez is” – fogalmazza meg Kodály Zoltán életrajzírója, Bónis Ferenc.⁸⁴ A Collegium idővel a hazai felsőoktatás egyik olyan vezető intézménye lett, ahonnan nem csak tanárok, de tudósok több jelentős nemzedéke is kikerült. Az első igazgató Bartionek Géza volt, aki igyekezett úgy kiválogatni a hallgatói gárdát, hogy minden társadalmi réteg képviselve legyen, az arisztokraták vagy a nagypolgárok kivételével. Utóbbiak ugyanis nem igazán adták tanárnak a gyerekeiket. Az első évfolyamok diákjai között találjuk Balázs Bélát, Horváth Jánost, Kodály Zoltánt, Kuncz Aladárt, Laczkó Gézát, Szabó Dezsőt, Szekfű Gyulát és Zemplén Gézát is. A tananyagon kívül a kollégistáknak több nyelvet is ismerniük kellett, valamint elvárták tőlük, hogy az intézmény gazdag könyvtárában tájékozottak legyenek. Bartionek igazgató jó néven vette, ha a fiatalok más művészeti ágakkal is foglalkoztak.

A bölcsészkaron a képzési idő eredetileg három évre terjedt, ám ezt az 1880/81-es tanévtől négy esztendőre növelték. „A bölcsészkar hallgatójának heti tíz órát kellett hallgatnia, amit az előadó professzor aláírásával igazolt. 1891-ben jelent meg az első tanulmányi és fegyelmi szabályzat, amely a heti óraszámot tízről húszra emelte, a félévet lezáró kötelező kollokviumok rendszere azonban továbbra sem honosodott meg. A hallgató a három, illetve utóbb a négy év lehallgatása után a kartól igazolást kaphatott az óralátogatásról, úgynevezett abszolutóriumot, ennek azonban nem volt bizonyítvány jellege. A három, illetve négy év elvégzése után a hallgató, amennyiben középiskolai tanári oklevelet akart szerezni, vizsgát tehetett a Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság előtt. [...] A tanárjelöltnek a második év végén alapvizsgát, a negyedik év végén szakvizsgát, az ötödik év végén pedig pedagógiai vizsgát kellett tennie.”⁸⁵ A vizsgaszabályzatot 1883-ban emelték törvényerőre, és – némi módosítással ugyan, de – évtizedekre ez lett az irányadó előírás.

„Régi egyetem, hosszú morajló folyosók, melyeknek távoli zugaiban mintha a fiatalság visszhangja rejtőzne, diákkor, elsuhanó arcélek a gázfényes aulában, első megilletődések és harcok, vajon lehet-e mindezeket még egyszer életre hívni, valami bűvös szellemidézéssel?” – emlékezik vissza az egyetemi évekre jóval később, egy 1922 áprilisában megjelent cikkében Kosztolányi.⁸⁶ A bölcsészeti tanszékek egy része a belvárosi Szerb utcában kapott helyet, mivel csak fokozatosan alakították ki a Múzeum körüli épületegyüttest. A főépület 1881–1882-ben készült el, Steindl Imre tervei alapján. A Fűvészkert (mai Trefort kert) épületei már korábban elkészültek, a teljes költözés azonban csak 1911-ben történt meg, amikor a Mú-

egyetem dunaparti épületei is álltak már. „Egészen az első világháborúig elhúzó-
dott az Egyetem utca, a Múzeum körút és az Üllői út vonalára felfűzött egyetemi
negyed kialakítása, melyhez az Egyetemi Könyvtár új belvárosi épülete (1875) is
társult.”⁸⁷

Kosztolányi Dezső adatait 1903. szeptember 24-én vették föl az egyetem anya-
könyvébe. Amint azt leckekönyve tanúsítja, „bölcészeti kari rendes hallgató”-ként
lett nyilvántartva. Az MTA Könyvtár Kézirattárában őrzött dokumentum alapján
tudjuk, melyik tanévekre iratkozott be, és kiknek az előadásait látogatta.⁸⁸ Nem
sokkal előtte, szeptember 17-én a Budapesti Magyar Királyi Középiskolai Tanár-
képzőbe is jelentkezett. Az intézmény feladata a következő volt: „A m. kir. közép-
iskolai tanárképző-intézet arról gondoskodik, hogy a középiskolai tanári pályára
készülő főiskolai hallgatók a hivatásuk szempontjából megkívánt szakszerű kép-
zettséget és gyakorlati készséget tervszerű tanulmányi rendben megszerezhes-
sék.”⁸⁹ Az igazgató Heinrich Gusztáv volt. A tanárképző tagja lehetett mindenki, aki
az egyetemen vagy műegyetemen rendes hallgatóul bejegyzett tanárjelölt volt, és a
megadott időpontban fölvételre jelentkezett. Kosztolányi jelentkezőkönyvében
mindössze egyetemi éveinek az első szemeszterében fölvett tantárgyai szerepel-
nek.⁹⁰

Először az 1903/1904-es tanévben volt a budapesti tudományegyetem beirat-
kozott hallgatója Kosztolányi. Mind az őszi, mind a tavaszi félévben látogatta az
órákat. Néhány tantárgyból le is vizsgázott, volt azonban, amiket elhagyott („a
származási lapon törölve”). A magyar irodalomtörténet tanárai közül Kosztolányi
az első szemeszterben Beöthy Zsolt két előadására – „Arany János eposza”, „Eszté-
tikai előadások” – is járt, és mindkettőből dicséretesre vizsgázott. Beöthy Zsolt, a
korszak elismert irodalomtörténésze és esztétája a Magyar Tudományos Akadémia
rendes tagjaként (1884-től) a konzervatív szellemű irodalomtudomány vezető alak-
ja volt. Eredetileg jogot hallgatott, majd bécsi és müncheni egyetemeken tanult.
Dolgozott a pénzügyminisztériumban, majd 1873 és 1874 között az *Athenaeum* fo-
lyóirat szerkesztője lett. Egyetemi tanári pályafutása 1878-tól indult, amikor kez-
detben magántanárként tanított, azt követően pedig rendkívüli, illetve 1886-tól
rendes tanár lett a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemen. „Beöthy az
egyetemi katedrán egészen átadja magát tárgyának s mindent elkövet, hogy azt a
lelkedést és azt a tudást, a melylyel ő bir, mentül inkább átruházza tanítványai-
ra. Sohasem látszik meg előadásán, hogy kimerült, hogy fáradt, ugyanazon élénk-
séggel kezdi, mint a minővel végzi” – idézi föl alakját Körösi László.⁹¹ 1883-ban
vette át az esztétikai tanszék vezetését, Greguss Ágost örököséként. 1915-ben ő
lett az egyetem rektora, illetve 1890 és 1920 között az országos tanárvizsgáló bi-
zottság elnökeként is tevékenykedett. 1876-tól tagja, 1879-től titkára, 1900-tól pe-
dig elnöke a Kisfaludy Társaságnak, valamint 1911-től 1919-ig első elnöke a Ma-
gyar Irodalomtörténeti Társaságnak is. Alakjára később – 1922-es halálakor – a kö-
vetkező szavakkal emlékezik vissza Kosztolányi: „Mintha szinpadon lenne, egy
hősi és szenvedélyes játékban. Ő az ezeréves ország oktatómestere. Nyugodtan
építési-szépítési körmondatait, melyek egyre szélesednek, egyre ütemesebben zenge-
nek, akár a hősköltemény hexaméterei, egyre emelkednek, fölfelé s aztán, egy-
szerre úgy rémlik, az égig érnek. Körülötte a millennium görögtüzfénye, ezer és

ezer röppentyűje. Mindig van benne valami ünnepi. A multat jelenti nekünk, mely érintkezik a jelennel. Finom, kimunkált, a szépség felé rajongó feje hasonlít *Bajza* Józseféhez. Európai, mint *Széchényi* és magyar, mint *Vörösmarty*. Az ő neveiket ejti ki leggyakrabban. Egy aranykor emléke marad számomra.”⁹²

Bodnár Zsigmondnál már nem dicséretesen, hanem „jelesen kollokvál” Kosztolányi, amikor „A magyar irodalom története” című tárgyból ad számot tudásáról. Bodnár 1875-től lett az egyetem magántanára, előtte papként tevékenykedett. A kalocsai érseki papnevelő intézetben végzett, majd volt egy ideig a *Religio* című lap munkatársa is. Esztergomi pappá szentelését követően káplán lett, később pedig gimnáziumi, illetve főreáliskolai tanár. Szerkesztette a *Katholikus Közlönyt*, a *Havi Szemlét* és a *Magyar Szemlét*. Sokat publikált Dukay Vilmos álnéven. Tagja volt a Petőfi Társaságnak. Történelemfilozófiájában a kultúrát idealizmusként fogta föl. Írt társadalmi vonatkozású cikkeket, novellákat és tankönyveket is. Kosztolányi Dézsi Lajosnál szintén tervezte hallgatni a magyar irodalom történetét, azonban később ezt a tárgyat törölte indexéből. Dézsi 1906-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1923-tól pedig rendes tagja lett, és a 16–17. századi irodalom volt a kutatási területe. Az 1920-as évek elején a kar dékánjaként is dolgozott, azt követően pedig Szegedre került rektornak. A fentieken kívül Kosztolányi – magyar irodalmi témában – középkori irodalmi olvasmányokról is tájékozódott, Katona Lajos előadásainak jóvoltából. Utóbb ugyan törölte a tárgyat, ám leckekönyvében nyoma maradt annak, hogy látogathatta ezeket az órákat is. Katona néprajzkutató, filológus és irodalomtörténész volt, akinek fő kutatási területét – a szövegfolklorisztikán és a népmesekutatáson túl – a közép- és újkori magyar kódexirodalom, a prédikációk és a vallásos példabeszédek szövegkritikai elemzése adta. Értelmezéseiben társadalomlélektani szempontokat is figyelembe vett, valamint előtérbe helyezte az összehasonlító irodalomtörténetet. Kosztolányi barátja, Juhász Gyula – Négyesy László és Riedl Frigyes mellett – Katona Lajost is szeretett tanárai között emlegeti, és így jellemzi őket: „ez a három tanárom jelentette számomra a Mestert, aki szelíden és okosan hozzám hajol, aki türelmesen és szeretettel nyeseget és oltoogat, aki korán elhalt édesapámnak képét idézi föl lelkem szemében, mint nevelőm és oktatóm.”⁹³

Nyelvészeti tárgyú témakörökben, tanulmányai megkezdésekor, Kosztolányit Zolnai Gyula, Szinnye József és Simonyi Zsigmond tanította. Zolnai mondattant, „helyes magyarság”-ot tanított, Szinnye „Bevezetés a finnugor nyelvészetbe” címmel hirdetett előadássorozatot abban a félévben, Simonyi pedig a magyar szóragozást oktatta az egyetemi ifjúságnak. Kosztolányi Zolnai tantárgyaiból levizsgázott, jeles eredménnyel, Szinnyeivel azonban elmulasztotta ezt. Zolnai mint akadémikus nem pusztán nyelvészettel foglalkozott, hanem ő volt a francia filológia egyik jelentős hazai képviselője is. Szinnyeit elsősorban a *Magyar írók élete és munkái* című, 14 kötetes életrajzi sorozatának köszönhetően jegyzi az utókor, azonban könyvtáros és bibliográfus tevékenysége mellett irodalomtörténettel is foglalkozott. Simonyi Zsigmond nyelvtudós egyetemi pályája mellett a Magyar Nyelvtudományi Társaság tanára is volt, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, illetve a *Magyar Nyelvőr*, majd a *Nyelvészeti Füzetek* szerkesztője. Balassa Józseffel közösen szerkesztették a német–magyar szótárt. 1903-ban – a közoktatásügy

miniszter megbízásából – Simonyi elkészítette az új iskolai helyesírást, amelyet csaknem az egész magyar irodalmi élet is elfogadott. Az eszperantó nyelv egyetemi oktatásának bevezetésén szintén dolgozott, és az ő munkája eredményeként alakult meg 1919-ben a Nemzetközi Nyelvi Intézet. Évekkel később is tisztelettel emlékezik meg róla Kosztolányi, mikor így ír a *Pesti Hírlap*ban közölt egyik jegyzetében: „Valahányszor kezembe kerül néhai jó tanáromnak, Simonyi Zsigmondnak folyóirata, a *Magyar Nyelvőr*; mindig megdöbbenek. Majdnem minden számába ír vezércikket, vitázó közleményt, sok-sok friss érdekességű rovást. Holott már évek óta halott. Gazdag hagyatékát számról számra teszik közzé. Micsoda bővös, megható lélekjárás. A jó pap holtig tanul. A jó tudós holtig dolgozik. De a magyar tudós, ki életében tíz embernek való munkát vállal, halála után is szorgalmas munkatársra lapjának, a temetőből is küldözgeti kéziratát, álmatlanul, a szerkesztőségbe.”⁹⁴

Német nyelv és irodalom szakon Kosztolányi Dezső szintén fölvetett tantárgyakat. 1903 őszén három előadására is eljárt Heinrich Gusztávnak. Nem vizsgázott le „A német költészet története” című tantárgyból, azonban jelesen kollokvált „A német dráma története”-ből, a „Középfelnémet olvasmányok”-at pedig utólag törölte. Heinrich 1880-tól volt az MTA levelező, majd 1892-től rendes tagja, illetve 1882-ben a Kisfaludy Társaság tagjává is megválasztották. Egyetemi tanulmányait Lipcsében, Bécsben és Pesten végezte. Az 1880-as években a pesti bölcsészettudományi kar dékánja, majd 1903–1904-ben az egyetem rektora lett. 1905 és 1920 között a Magyar Tudományos Akadémia főtitkári tisztségét is viselte, valamint a Budapesti Philológiai Társaság és a Magyar Pedagógiai Társaság elnökévé szintén megválasztották. A hazai pozitívista irodalomtörténet jelentős képviselőjeként a szigorú filológiai kutatások fontosságát tartotta szem előtt, és nem sokra becsülte az esztétizáló jellegű megközelítést, valamint a szépírók és publicisták irodalomtörténeti tárgyú szövegeit. Ő alapította az *Egyetemes Philológiai Közlönyt* és a *Régi Magyar Könyvtárat*. Kultúrpolitikai témájú cikkeiben reformgondolatait osztotta meg a szakmai közönséggel, tudományos értekezéseit és bírálatait pedig filológiai módszeresség jellemezte. Teljes német irodalomtörténete – mely az első volt magyar nyelven – a szerkesztésében megindult *Egyetemes Irodalomtörténet* hasábjain látott napvilágot, 1905-ben. „Heinrich Gusztáv személyében [...] 1875 és 1905 között olyan professzor állt a katedrán, aki a német irodalomtörténet területén nemzetközi mércével mérve is jelentőset alkotott” – állítja Diószegi István az egyetem történetével foglalkozó munkájában.⁹⁵ Schöpflin Aladár azonban mindezt a következőkkel egészíti ki: „Nem volt mélyen járó tudományos elme, súlyos és originális gondolatok termelője. Írásainak alig van filozófiai háttérre és a tudományos invenció sem volt erős oldala. Jelentősége inkább a tudomány terjesztőjéé és szervezőjéé. A külföldi tudománytól eltanult egy módszert, amely akkor még nálunk új volt. Megtanította rá tanítványait, érdekes példákban megmutatta használatát és uralkodóvá tette a magyar filológiai tudományban. Ezzel hozzájárult a magyar tudomány európai színvonalra emeléséhez. Egyénisége pedig serkentőleg hatott híveire és kissé frissebbé tette a magyar tudományos élet megáporodásra hajlamos levegőjét.”⁹⁶

A német nyelv és irodalom szak tárgyai közül Kosztolányi Petz Gedeonnál hallgatta a „Történeti német nyelvtan” című előadássorozatot, valamint Goethe *Her-*

mann und Dorothea (Hermann és Dorotty) című művéről egy félévet. Egyikből sem vizsgázott le. Petz az MTA levelező – majd később rendes, illetve tiszteleti – tagja volt,⁹⁷ az egyetemen a germán filológia rendkívüli tanára, a budapesti Philológiai Társaság másodtitkára és az *Egyetemes Philológiai Közlöny* társszerkesztője. 1931–1932-ben lett rektor, 1906 és 1934 között a Középiskolai Tanárképző Intézet igazgatója, valamint 1927-től 1932-ig az egyetem képviselője a felsőházban.

Kosztolányi nem pusztán a beiratkozott szakok előadásait hallgatta, hanem francia nyelv és irodalmat, illetve filozófiai stúdiumokat is végzett. 1903 őszén Jean Tharaud-hoz jár, és 19. századi francia költőkről, Beaumarchais két drámájáról (*Figaro házassága*, *A sevillai borbély*) tanul, valamint francia beszédgyakorlatok órára jár. Tharaud író volt, az Académie Française tagja, Jérôme Tharaud testvére. A francia tárgyakat Kosztolányi később törölte, ellentétben az angol nyelvgyakorlattal: Yolland Arthurtól „igen szorgalmas, jeles coll[ocium].” bejegyzést kapott. Yolland – teljes nevén Yolland Arthur Battishill – irodalomtörténeti tevékenységén túl labdarúgó, edző és nemzetközi labdarúgó-játékvezető is volt.⁹⁸

Az idegen nyelvi gyakorlatokon túl filozófiai előadásokat is látogatott Kosztolányi. Bánóczi Józsefnél például „jelesen dolgozott”, a „Philosophiai gyakorlatok” kurzusán. Bánóczi irodalomtörténettel, nyelvészettel és bölcselettörténettel is foglalkozott. Felsőfokú tanulmányait Bécsben, Berlinben, Göttingenben, Párizsban és Londonban végezte, Lipszében doktorált. Előbb reáliskolai tanár volt, majd a budapesti Rabbiképző Intézet rendes tanára, 1887-ben pedig az Országos Izraelita Tanítóképző igazgatója. A budapesti tudományegyetem 1878-ban habilitálta a filozófia magántanárává, rá egy évre pedig a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává is megválasztották. Bánóczin kívül Alexander Bernát „A XIX. század peszsimista philosophusai és költői” című kurzusát hallgatta Kosztolányi Dezső, az 1903-as tanév első félévében. Alexander szintén a korszak egyik kiemelkedő egyénisége volt: filozófusként, esztétaként, színikritikusként és szakfordítóként egyaránt ismerték. Külföldi egyetemeken tanult, ahol filozófiai és irodalmi tanulmányai mellett természettudományokkal és matematikával is foglalkozott. Főként Benno Erdmann, Friedrich Paulsen és Hippolyte Taine hatott rá – később a „magyar Taine”-nek is nevezték –, doktori értekezését pedig Kant ismeretelméletéről írta. 1878-tól lett magántanár a budapesti tudományegyetemen – ő volt az első filozófiatörténettel foglalkozó professzor –, 1904-től pedig rendes tanár. 1892-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották, valamint ugyanebben az évben a Színművészeti Akadémia dramaturgiai tanszékének előadójaként is megkezdte működését. „Sok helyen és sokfelét adott elő. Mindenhol egyazon figyelemmel és odaadással hallgatták. Ő volt a legnépszerűbb professzor, az ő terme mindig zsúfolásig tele volt nemcsak diákokkal, hanem mindkét nemből való felnőttekkel is. Szabad Egyetemi Kurzusait néha ezren látogatták” – írja róla Sebestyén Károly.⁹⁹ 1881 és 1919 között Bánóczi Józseffel közösen szerkesztették a *Filozófiai Írók Társaságát*. Később Alexander az *Athenaeum* folyóirat szerkesztőjeként, a Magyar Filozófiai Társaságnak előbb alelnökeként, majd elnökeként (1914–1918), valamint a Kisfaludy Társaság tagjaként is tevékenykedett. Kiemelendő még Gyulai Pállal folytatott vitája, mely 1890-ben zajlott *A Hét* és a *Budapesti Szemle* hasábjain. Alexander a vita során „az elemző kritikát szembeállította a normatív értéke-

léssel”. Az epizód „a pozitivizmus hazai történetének fontos állomása” lett.¹⁰⁰ Az 1919-es magyar Tanácsköztársaságot követően Alexander Bernát Svájcban és Németországban élt. Miután hazatért, nem vállalt többet közéleti, illetve tudományos szerepet.

Az 1903/1904-es tanév tavaszi félévében főként ugyanazon oktatók előadásait hallgatta Kosztolányi. Beöthy Zsolttól ezúttal is Arany János költészetét tárgyaló órákat vett föl leckekönyvébe,¹⁰¹ ám egyikből sem vizsgázott le. Bodnár Zsigmondnál jelesen kollokvált irodalomtörténetből, Zolnai Gyula jelentéstan óráját elhagyta, és ugyanígy tett Szinnyei József finn nyelvtanával is. Heinrich Gusztáv egyik tantárgyát – „Irodalomtörténeti gyakorlatok XVIII. század” – szintén utólag törölte, ellenben a 18. századi német irodalmi kurzust és a német hősmondáról szóló előadásokat látogatta. Petz Gedeonhoz is járt: gót nyelvtant és történeti német nyelvtant tanult. Yolland Arthurnál ismét elvégezte az angol nyelvgyakorlatokat: „igen szorgalmas, jeles coll[oqium].” minősítést kapott. Alexander Bernát bölcséleti tárgyú előadásainak látogatását is folytatta a tavaszi félévben: a „Filozófiai gyakorlatok” elnevezésű kurzuson kívül ismételtén foglalkozott a 19. század pesszimizma bölcselőivel és költőivel. A francia irodalom és nyelv iránti érdeklődése sem szűnt meg Kosztolányinak: ezúttal Lebeau Henrik kurzusait hallgatta. Lebeau Voltaire-ről, 19. századi francia költőkről, La Bruyère hőseiről adott elő, valamint francia beszédgyakorlatokat is tartott.

Az 1904/1905-ös tanévet Bécsben töltötte Kosztolányi, így a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemre legközelebb csak az 1905/1906-os tanévben iratkozott be újra.¹⁰² Az őszi félévben ismét Beöthy kurzusát vette föl leckekönyvébe. Ezúttal egy Jókairól szóló előadássorozatot, valamint ismételtén a Petőfi és Arany korát tárgyaló kollokviumot. A mai magyar líráról azt a Széchy Károlyt hallgatta volna, aki hírlapíróként indult, majd bölcsészdoktorátust szerzett, és Német- és Olaszországba ment tanulmányútra. Széchy tanított Kolozsvárott, azt követően pedig Budapestre került, Gyulai Pál tanszékének örököséneként, ám mindössze négy évet töltött a tanintézményben. Kosztolányi a tárgyat később törölte, és Széchy helyett Pasteiner Gyulánál végezte el. Pasteiner művészettörténész és kritikus volt, a Magyar Tudományos Akadémia levelező (1890), rendes (1907), majd tiszteleti (1924) tagja. 1890-től ő vezette a művészettörténeti és klasszika–archeológiai tanszéket az egyetemen, valamint 1905–1906-ban a bölcsészettudományi kar dékánjaként is tevékenykedett. Föltehetően nem tartott a magyar líráról előadást, hanem adminisztrációs okokból jegyezhetette – dékáni minőségben – az adott tárgyat. Kosztolányi Simonyi Zsigmond kurzusát – „Régi nyelvemlékek magyarázata” –, Szinnyei József tantárgyát – „Összehasonlító magyar nyelvtan” –, valamint Petz Gedeon német szakos előadásait¹⁰³ is fölvette az indexébe ebben a félévben. Alexander Bernáttól is hallgatott filozófia szakos stúdiumot, méghozzá „Optimizmus és pesszimizmus” tárgy körben.

Első ízben hallgatta azonban Riedl Frigyes előadásait Vörösmartyról. Riedl Gyulai Pál után lett az egyetem magyar irodalmi tanszékének vezetője.¹⁰⁴ 1904-ben úgy lett belőle egyetemi tanár, hogy előzőleg nem volt magántanár sem. „1905. második felében lépett először az egyetem katedrájára és ettől kezdve harminc szemeszteren át hirdetett előadást.”¹⁰⁵ Legjelentősebb művét Arany Jánosról írta, de jelent meg kötete Péterfy Jenőről, Alphonse Daudet-ről is. Petőfiről szóló dolgoza-

tát tanítványai fejezték be, és csak a halálát követően látott napvilágot. A Magyar Tudományos Akadémia 1896-ban választotta levelező tagjává, a Kisfaludy Társaságnak pedig 1900-ban lett tagja. Tolnai Vilmoson kívül Riedl volt az az irodalomtörténész, aki Thaly Kálmán kuruc balladahamisításait leleplezte. Kosztolányi külön említi nevét és előadásait egy 1905 novemberében kelt, Babits Mihályhoz címzett levélben: „A budapesti egyetemnek van most egy tanára, kit érdemes hallgatni: Riedl frigyos [!]. Ez a fiatal ember hitem szerint méltó arra, hogy róla, mint az első magyar irodalomtörténészről szóljunk”.¹⁰⁶ Riedl Franciaország felé tájékozódott, és Taine szellemében, az irodalomtörténetet szellemtörténetnek fogta föl. „Adatokból rekonstruált, de páratlan erővel tudta az eltérő jelenségeket egybefoglalni és magasabb filozófiai szempontból megvilágítani.”¹⁰⁷ Előadásai alkalmával sokat rögtönzött. Komolyabb kérdésekről is tudott „könnyed társalgási hangon” beszélni, és nem egy esetben novellisztikus elemekkel tarkította szuggesztív előadásait. Juhász Gyula szintén dicsérőleg nyilatkozott egykori tanáráról. Későbbi visszaemlékezésében az alábbiakat írta Riedl professzorról: „ránk, akkori fiatalokra, akár a tudomány, akár az irodalom ösvényén indultunk el, a legmélyebb és legmaradandóbb hatást tanáraink közül mégis egy csodálatos férfi tette, akit Riedl Frigyosnak hívtak [...] *Ember* volt elsősorban, amit némely híres tanárunkról kevésbé mondhattunk el. Mert volt közöttük olyan, aki mindig szónokolt, akár az esztétikai küszöbről beszélt, akár Arany János kisebb epikai költeményeiről, és volt olyan is közöttük, aki olyan mereven és magasan ült és untatott a katedrán, mint a dalai láma. Riedl Frigyos a tudásán és a tehetségén kívül – egészen különösen dús és mély tudása és rendkívüli tehetsége volt – az idegeit is elhozta az előadóterembe, a mozgékonyágát, a kíváncsiságát, a játékos ösztönét, a különcködését és a szeretetreméltóságát.”¹⁰⁸ Kosztolányi – már Riedl halála után – így emlékezik vissza egyik kedvenc tanárának előadásaira: „Neki nincsenek már arányos, ivelő körmondatai. Széttöredeztek azok a haladó időkben, csillogó megjegyzéseké, nemes észrevételekké finomodtak, az új kor vivódásában. A jelent érezzük s titkos szeretettel vonzódunk hozzá. *Aranyt* emlegeti, a leglelkibb költőt, a modern kísértetlátót, az önvádlót, ki összeköt bennünket a remekirókkal, föntartja az irodalom eleven folytonosságát. Ezekben az előadásokon nem egyszer hallunk a budapesti utcáról, egy-egy újságcikkről, mely tegnap jelent meg, az élet és tudomány összefolyik. Nincs vége a tanításnak akkor, mikor befejeződik az óra. Megyünk az egyetem folyosóján és hirtelen hátunk mögött terem, kiveszi kezünkből a könyvet, melyet olvasunk, kérdez, helyesel, vitatkozik, teára hív bennünket, valamely olasz partvidékről levelet ír és a tudós pontosságával följegyzi, melyik német lapban látta nevünket. Kedves kísértet, mindenütt jelenlevő, mindent tudó, folyton követ.”¹⁰⁹ Riedl egyik pedagógiai elve az volt, hogy mindenkit írásra buzdított. R. Hoffmann Mária például a következőképpen értelmezi Riedl „engedékenységét”, melyet a kevésbé tehetséges hallgatókkal szemben is gyakorolt: „Riedl valóban mindenkit csak buzdított. Hogy miért tette? Ma inkább megértem: aki ír, intenzívebb szellemi életet él, komolyabban és többet olvas, műveli magát, nyelveket tanul stb. Mindenki dolgozzék, ahogy csak tud, s a jó végül magától kiválik a tisztán szorgalomanyagból. Talán arra is gondolt, hogy akad a sok között olyan bátor-talan tehetség is, aki a nógatásra egy nagyot léleklizik s félénken megemeli szár-

nyait...¹¹⁰ Tanítványainak igyekezett ösztöndíjakat is szerezni. Ha módja volt rá, munkával és keresettel látta el őket, sőt előfordult, hogy pénzt is adott kölcsön. Ugyanakkor az egyetem szervezeti működéséről is határozott elképzelései voltak, több reformgondolatot is megfogalmazott a felsőoktatás helyzetét illetően. Nem értett egyet például a német egyetemi modell hazai átvételével, valamint a legújabb magyar irodalmat is fölvette előadásai rendjébe, amivel nem aratott osztatlan sikert tanártársai között.

Az 1905/1906-os tanév második félévében – a leckekönyv tanúsága szerint – ugyanazoknak a tanároknak az előadásaira járt Kosztolányi. Vizsgázni egyik tárgyból sem vizsgázott, azonban nem is törölte őket. Eredetileg Bodnár Zsigmondnál vette föl a 16. és 17. század magyar irodalmát bemutató kurzust, azonban – föltehetően adminisztratív okokból – Pasteiner Gyula dékán névjegye szerepel az indexben Bodnáré helyett. Simonyi Zsigmondnál mondattant tanult, Szinnyeinél ismét összehasonlító magyar nyelvtant. Dézsi Lajosnál „A régi magyar epikai költészet története” című kurzus hallgatója lesz, míg Heinrich Gusztávtól Lessingről, illetve a 19. századi német regényről tanul, valamint egy „Irodalomtörténeti gyakorlat” órára jár. Rajtuk kívül Petz Gedeon neve is szerepel a leckekönyvben.¹¹¹ Kosztolányi utólag ugyan áthúzta az indexében, ám tervezte fölvenni tárgyként Medveczky Frigyes „Logika” címen hirdetett előadását is. Medveczky a Magyar Filozófiai Társaság és a Felsőoktatásügyi Egyesület elnökeként szintén jelentős képviselője volt az akkori hazai tudományos életnek.¹¹²

Az 1906/1907-es tanév már az akkori előírások szerinti utolsó egyetemi szemesztereit jelentette Kosztolányinak. Beiratkozásairól nemcsak egyetemi leckekönyve tájékoztat, hanem az ELTE Egyetemi Levéltárának gyűjteményében megtalálható Almanachok is föltüntetik a „rendes hallgatók” névsorában. A korábbi évekhez hasonlóan az 1906/1907-es Almanach is aktívnek jelöli mind az őszi, mind a tavaszi szemesztert.¹¹³ Az őszi félévben Kosztolányi ismét fölveszi Beöthy Zsolt óráit,¹¹⁴ valamint Riedl Frigyes Arany Jánosról szóló előadássorozatát. Miután utóbbit később törölte, így biztosan nem állíthatjuk, hogy részt vett volna ezeken az előadásokon. Simonyinál szintén mondattant vett föl, Szinnyeinél pedig finn nyelvészeti gyakorlatokat. Petz Gedeon óráit – ha alkalmanként is, de – szintén látogathatta: a német hangtani előadásokat, valamint a Hartmann-nal kapcsolatos foglalkozásokat. „A német elbeszélő irodalom története” című kurzust Bleyer Jakabnál vette föl. Bleyer nemcsak egyetemi tanár volt, hanem 1919–1920-ban – több kormányban – miniszter is. Nem pusztán a Magyar Tudományos Akadémiának volt levelező tagja – 1910-től –, hanem a müncheni Német Akadémia tanácsának tagjaként is tevékenykedett. 1911-ben Petz Gedeonnal közösen alapították a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Germanisztikai Intézetét. Kosztolányi egy pedagógiai kurzust is fölvetett az indexébe ebben a félévben, méghozzá Kármán Mórál, aki neveléstudós volt,¹¹⁵ és közoktatásügyi kérdésekkel is foglalkozott.¹¹⁶

Az utolsó tanév tavaszi félévében újra fölveszi Kosztolányi Beöthytől a Zrínyit tárgyaló kurzust, Riedl-től magyar irodalomtörténetet, valamint Arany János két művének (*Buda balála*, *Toldi*) értelmezéséről hallgat előadásokat. Bodnár Zsigmond 17. századi költőkről tartott előadássorozatát – melyet utóbb töröltek –, Simonyi jelentéstanát és egy nyelvtanóráját, Szinnyei összehasonlító nyelvészeti stú-

diumát, Petz német nyelvészeti szemináriumait, valamint Heinrich Gusztáv „A német irodalom története a 19. [században]”, „Schiller drámái” és „Irodalomtörténeti gyakorlatok” című óráit találjuk még Kosztolányi indexében. A filozófiai kurzust ezúttal sem mulasztotta el: Hegedűs István Szophoklészt tárgyaló előadását látogathatta, melyért külön fizetett 76 koronát. Azt nem tudjuk biztosan megmondani, mit jelentett lecke-könyvében a sok ismétlés: vajon több szemeszteren át tartó kurzusokat hallgatott Kosztolányi vagy pedig korábban nem járt be az órákra, és ismételten fölvelt pár tantárgyat félévről félévre. Kosztolányi Dezsőné életrajzi könyvében az óralátogatással és a vizsgázással kapcsolatban a következőket jegyzi meg: „Költőhöz méltó, látszólag céltalan életet él. Közben azonban szorgalmasan tanul. Lecke-könyve szerint mindig »jelesen kollokvál«, »dícséretesen felel«, »jelesen dolgozik«.”¹¹⁷ Áttekintésünkéből azonban az derült ki, hogy a fölvelt tárgyak jelentős részéből nem vizsgázott le. Igaz azonban, hogy csak az óralátogatás volt kötelező. Amikor kollokvált, valóban jeles eredménnyel tette azt, ám mindössze pár alkalomról beszélhetünk. A szemeszterek befejezését követően, tanári szakvizsgáját végül nem tette le, így diplomát sem szerzett. Az alapvizsgát azonban lerakta, mint ahogyan azt az ELTE Egyetemi Levéltárában található *Jegyzőkönyv* is bizonyítja. A kollokviumra 1905. december 14-én került sor. Szaktárgyként a magyar és a német nyelv és irodalom van megjelölve, a vizsgabizottság elnöke Fináczy Ernő volt, a tagok pedig Négyesy László, Szinnyei József és Heinrich Gusztáv professzorok. Magyar irodalomból zárthelyi dolgozatot is készített, *Tinódi Sebestyén (Írói arckép)* címmel, valamint szóbeli vizsgatételeket kapott. Utóbbiak a következők voltak: „A művészetek rendszere”; „A »szép« a művészetekben”; „A »mese« fajái”; „Ének-ügyünk a XVI–XVII. században”; „A XVI. század prózáírói”. Négyesy László mind az írásbeli, mind a szóbeli vizsga eredményét dícséretesre értékelte. Magyar nyelvészeti tételei – ezúttal csak szóbeliznie kellett – az alábbiak voltak: „A finnugor nyelvcsalád”; „Nomen abstractum”; „Finn nyelvtan és fordítás”. Szinnyei Józseftől szintén „dícséretes” minősítést kapott. Német nyelv és irodalomból négy tételből állt a vizsga. Többek között a germán ősköltészet, a germán nyelvek, gót szövegek, a Roland-ének és Nagy Károly kora volt a feladvány. Kosztolányi ezúttal „jó” minősítést kapott, Heinrich Gusztáv professzortól. Ennek megfelelően magyar nyelv és irodalomból dícséretesre, németből pedig jóra alapvizsgázott.¹¹⁸

Édesapjának nem tetszett fia rendszertelen életmódja, már a korábbi egyetemi években sem, és folyamatosan szorgalmazta a szakvizsga letételét. A *Bácskai Hírlap* egyik publicistája – Kanizsai Ferenc – 1907 júniusában még mint tanárjelöltre utal Kosztolányira, *Négy fal között* című, első verseskötetének megjelenése apropóján. Elfogultabb hangvételű cikkében a következőket írja: „egész egyszerűen kijelentem, hogy Kosztolányi Dezső, neves poétánk – egyébként tanárjelölt, azt hiszem – különbb ember, mint ott az egyetemen akárhány tanítója. Tudományban talán nem oly gazdag, mint Beöthy Zsolt, de az agyveleje okvetlenül értékesebb. Pedig Beöthy Zsolt viszont okosabb Justh Gyulánál, aki pedig házelnök.”¹¹⁹ Kosztolányi ebben az időben már a *Bácskai Hírlap* munkatársaként dolgozott, és nem tanári, hanem újságíró pályára készült. Ahogyan Kosztolányi Dezsőné életrajzi könyvében olvasható: „Ősz van. 1906. Az egyetemre beiratkozott ugyan, de azért csaknem az egész telet odahaza tölti szüleinél. A *Bácskai Hírlap* belső munkatár-

sa. Már tudja, hogy nem lesz belőle tanár s csak apuska kedvéért tanul a tanári vizsgára.¹²⁰ Az állításnak némileg ellentmond, hogy Kosztolányi még 1907 tavaszán is járt az egyetemre, és a *Bácskai Hírlap* nyári lapszáma szintén a tanári pályára való készülést erősítette meg. Sőt, maga Kosztolányi is beszámol tervezett szakdolgozatáról egy Babits Mihálynak írt levelében. Igaz, ezt még 1905 novemberében teszi, azonban mindenképp említésre méltó, milyen témával szeretett volna foglalkozni: „<Egyetlenegy> |:Csupán egyetlenegy:| jó <eszmémet> |:eszmét:| böngésztem a magyar irodalomból, a szakdolgozatom themáját. Balassi Bálint érdekes, nagy egyéniségét szeretném megmagyarázni. Foglalkoztam vele s megszerettem a középkort – s mint ön – a renaissanceot. Azt mondom Balassi és Byron. Párhuzam. Lélektani. E két lélek rokonságában lelem fel költészetük azonosságát s kéjelgek életrajzi tényeik, a lord s a gróf házasságának, katonaszenevedélyének, cigánykodásainak és egyebek összevetésében. A dolgozatom – érdeklí ez önt? – lélektani lélektanulmány lesz. Ebből magyarázom majd költészetüket és életüket. Az ember sorsa: jelleme.”¹²¹ Karinthy Frigyes évekkal később többször ugratta Kosztolányit, célozván befejezetlen tanulmányaira. Ahogyan írja egyik ezzel kapcsolatos anekdotájában, utalva egyúttal Esti Kornél irodalmi alakjára is: „Ott ülnek a New York teraszán. Esti Kornél – mert ő az – most megjelent verskötetét dedikálja valakinek, aki fontos a számára, összehúzott szemmel keres egy szót, szemben ülök vele, egy másik példányt lapozgatok. »Mindjárt...« szól oda szórakozottan. »Csak folytasd – mondom én is, összehúzva a szemem fontoskodva –, tudod, sokszor úgy érzem, hogy nekünk is addig kellene gondolkodnunk egy leírt mondaton, mint Newtonnak a binominális tételén, évekig, esetleg egy életen át – mert van olyan fontos és felelős és örök érvényű és végzetes dolog, a mi dolgunk...« »Gimnazista – enyeleg Esti Kornél –, miért nem fejezted be az egyetemi tanulmányaid?» s már féktelenül nevetünk ezen a játékon, ami abból állt, hogy ha valamelyikünk valami fontoskodó vagy banális, vagy émelygős vallomást tett, a másik befejezetlen tanulmányait juttatta eszébe.”¹²²

(folytatjuk)

JEGYZETEK

75. „A bölcsészkar hallgatóság, mint ahogy a magyarországi egyetemi hallgatóság általában, a századfordulóig kizárólag férfiakból tevődött össze. A nők számára az egyetemek kapui nem állottak nyitva. A közoktatási miniszter 1895-ben engedélyezte először, hogy nők a bölcsészeti és az orvosi karra beiratkozhatnak. A bölcsészeti karon az 1895–96-os tanév második felében Glücklich Vilma iratkozott be elsőként, majd a következő tanévben még két másik hallgatónő. [...] A századfordulóig a bölcsészkar női hallgatói létszám három fő maradt, és a századfordulót követő öt esztendőben is összesen kilencven fő.” – Diószegi István: A dualizmus kora 1867–1918, in *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története 1635–1985*, szerk. – –, Budapest: ELTE, 1989, 71.

76. Diószegi, 1989, i. m., 70.

77. Diószegi, 1989, i. m., 71.

78. Diószegi, 1989, i. m., 72.

79. Kosztolányi Dezsőné, 1938, i. m., 108.

80. Wilhelm von Humboldt nyelvész, esztéta és politikus 1809-ben alapította meg a Berlieni Egyetemet. Egyetemesezményének alapja az volt, hogy az egyetemi oktatásnak a tudományos kutatáson kell alapulnia. Friedrich Schleiermacher szabadelvű elgondolásaira támaszkodva Humboldt a tanszabadsá-

got, a szemináriumi rendszert és a laboratóriumok felszereltségének biztosítását szorgalmazta. Ahogyan megfogalmazza gondolatait *A berlini felsőbb tudományos intézmények külső és belső szervezetéről* című írásában is: „A felsőbb tudományos intézmények sajátossága továbbá az, hogy a tudományt mindig úgy kezelik, mint egészen meg nem oldott problémát, és ezért az állandó kutatás állapotában vannak, el- lentétben az iskolával, melynek csupán a kész és befejezett ismeretekkel van dolga, s csak ilyeneket tanít. Ezért a tanár és tanuló viszonya is egészen más lesz, mint addig. Az előbbi nem az utóbbiakért van, hanem mindketten a tudományért; a tanár munkája részben a tanítványok jelenlététől is függ, mert enélkül tevékenysége nem folyhatnék oly eredményesen;” – Humboldt, Wilhelm von: *A berlini felsőbb tudományos intézmények külső és belső szervezetéről*, in – – *Válogatott írásai*, ford. Rajnai László, Budapest: Európa, 1985, 250–251.

81. Diószegi, 1989, i. m., 55.

82. Diószegi, 1989, i. m., 56.

83. Diószegi, 1989, i. m., 57.

84. Bónis Ferenc: Örvendjen az egész világ! Részletek egy új Kodály-életrajzból, *Hittel*, 2011/márc.,

35. A kötet adatai: Bónis Ferenc: *Élet-pálya*. Kodály Zoltán, Budapest: Balassi, 2011.

85. Diószegi, 1989, i. m., 60.

86. Kosztolányi Dezső: *Árnyak az aulában*, *Pesti Hírlap*, 1922. ápr. 23., 8–9.

87. Gyáni, 2000, i. m., 152.

88. Kosztolányi Dezső egyetemi indexe, MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 4620/65. A dokumentum- nak az adatok beiktatását tanúsító szöveg részlete:

„Mi a budapesti királyi magyar tudomány-egyetem Rektora Köszöntjük az Olvasót! Tudatjuk vala- mennyi kar doktoraival és más mindenkivel egyenként és összesen a kiket illet, hogy Kosztolányi De- zső urat, ki Szabadkán Bács-Bodrogh megyében 1885 év. márc. hó 29-n született, mint bölcsészeti kari rendes hallgatót egyetemünk anyakönyvébe szabályszerűen beigtattuk; mit aláírásunkkal és kisebb pe- csétünkkel ellátott jelen okmányval bizonyítunk.

Kelt Budapesten, 1903 évi szeptember hó 24 napján.

Heinrich [Gusztáv]

a kir. magy. tud.-egyetem rektora

Dr. Ballagi Aladár]

a kir. magy. tud.-egyetem bölcsészeti karának dékánja”

89. Kosztolányi Dezső tanárképző intézeti jelentkezőkönyve, PIM Kézirattára, V. 2273/2.

90. A dokumentum (lásd az előző jegyzetet) személyi adatokat tartalmazó részében szereplő továb- bi információk:

„Budapesti M. Kir. Középiskolai Tanárképző.

Jelentkezőkönyv.

Tulajdonosa:

Kosztolányi Dezső hallgató. Született Szabadka városban – megyében, 1885 év március havának 29 napján, s a róm[ai]. kath[olikus]. vallást követi érettségi bizonyítvány[al] alapján a budapesti [magyar]. kir[ályi]. középiskolai tanárképző-intézet tagjául felvétellett.

Szaktárgyai: magyar, német

Budapesten, 1903 évi szept. hó 17 napján.

Heinrich

igazgató.”

91. Kőrösi László: *Korrajzok*. Beöthy Zsolt, Budapest: Pátria, 1895, 166.

92. Kosztolányi Dezső: *Árnyak az aulában*, *Pesti Hírlap*, 1922. ápr. 23., 8–9.

93. Juhász Gyula: Nyílt levél Négyesy Lászlóhoz, in – –: *Örökség. Válogatott prózai írások I.*, Buda- pest: Szépirodalmi, 1958, 314.

94. Kosztolányi Dezső: *Ákom-bákom*, *Pesti Hírlap*, 1922. ápr. 9., 4–5.

95. Diószegi, 1989, i. m., 67.

96. Schöpflin Aladár: Heinrich Gusztáv, *Nyugat*, 1922. nov. 16., 1363–1364.

97. 1895-ben lett az MTA levelező tagja, 1920-ban rendes tagja, 1934-ben pedig tiszteleti tagja.

98. Egy Hoylake nevű angol tengerparti kisvárosban született, 1896-tól élt Budapesten. A Magyar Labdarúgó Szövetség 1902-ben nemzetközi játékvezetőnek terjesztette föl, polgári foglalkozása azon- ban az egyetemhez kötötte.

99. Sebestyén Károly: Alexander Bernát, Budapest: Franklin Társulat, 1934, 9.
100. Új Magyar Irodalmi Lexikon, 1. köt., főszerk. Péter László, Budapest: Akadémiai, 1994, 25.
101. Beöthy kurzusai közül az alábbiak szerepelnek Kosztolányi indexében: „Arany epikája” és „A magyar irodalom Petőfi és Arany korában”.
102. Kosztolányi Dezső egyetemi indexe, MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 4620/65. A dokumentumnak az adatok 1905-ös beiktatását tanúsító részlete:
 „Mi a budapesti királyi magyar tudomány-egyetem Rektora Köszöntjük az Olvasót! Tudatjuk valamennyi kar doktoraival és más mindenkivel egyenként és összesen a kiket illet, hogy Kosztolányi Dezső urat, ki Szabadkán Bács-Bodrogh megyében 1885 év. márc hó 29-n született, mint bölcsészeti kari rendes hallgatót egyetemünk anyakönyvébe szabályszerűen beiktattuk; mit aláírásunkkal és kisebb pecsétünkkel ellátott jelen okmányunkal bizonyítunk.
 Kelt Budapesten, 1905 évi szept hó 11 napján.
 [olvashatatlan] [=Láng Lajos] [A nehezen olvasható aláírás azonosításához az alábbi kiadványt használtuk föl: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002, szerk. Szógi László, Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2003, 420. Ezúton is köszönöm Tüskés Annának az adat földerítésében nyújtott segítségét.]
 a kir. magy. tud.-egyetem rektora
 Dr. Pasteiner Gyula
 a kir. magy. tud.-egyetem bölcsészeti karának dékánja”
103. Petz meghirdetett előadásai – amelyek szerepelnek Kosztolányi lecke-könyvében – a következők voltak: „Német irodalomtörténet”, „Mondattan”, „Szemináriumi gyakorlatok”.
104. „midőn Gyulai megkérdezte, akar-e tanszékében örököse lenni, Riedl nem lett volna Riedl, – ha kérdésére igennel felel. A régiek sohasem tartották magukat eléggé méltónak valamely komoly, tudományos állás betöltésére, – ma senki sem érzi magát ahhoz igen kicsinek” – írja Riedl mint embert bemutató kötetében R. Hoffman Mária. Lásd: R. Hoffmann Mária: Riedl Frigyesről, Budapest: Studium, 1923, 88.
 Riedl szerénységéről Gyenes István is említést tesz: „bárhová választották meg, vagy nevezték ki, nem kitüntetésnek, hanem feladatnak, munkaalkalomnak fogta fel. Tevékenykedni pedig csak ott akart, ahol mások szükségesnek érezték. Nem is járt ki magának semmit. Amit elért, azt úgy kínálta fel neki.” – Gyenes István: Riedl Frigyes, Budapest: Gyenes István kiadása, 1937, 51.
105. Gyenes, 1937, i. m., 52.
106. Kosztolányi Dezső levele Babits Mihálynak, Budapest, 1905. nov. 2., in *Kosztolányi Dezső Levelezése 1. 1901–1907. Kritikai kiadás*, szerk. Buda Attila, s. a. r. Buda Attila – Józán Ildikó – Sárközi Éva, Pozsony: Kalligram, 2013, 424. [A továbbiakban: Levelezés 1.]
107. Gyenes, 1937, i. m., 56.
108. Juhász Gyula: Riedl Frigyes, in – –: *Örökség. Válogatott prózai írások I.*, Budapest: Szépirodalmi, 1958, 235.
109. Kosztolányi Dezső: Árnnyak az aulában, *Pesti Hírlap*, 1922. ápr. 23., 9.
110. R. Hoffmann, 1923, i. m., 20.
111. A Nibelung-énekről szóló kurzust, német mondattant és nyelvtudományi bevezetőt vett föl tőle Kosztolányi.
112. Foglalkozott többek közt ókori bölcseséttel, etikai kérdésekkel, Kant nemzetközi jogelméletével, valamint Darwinnal és a modern természetfilozófiai elgondolásokkal is. Művei nagyobb részét német nyelven adta közre.
113. A) A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem Almanachja az MDCCCCIII–MDCCCCIV. Tanévre, Budapest: Magyar Királyi Tud[omány].-Egyetemi Nyomda, 1904; B) A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem Almanachja az MCMV–MCMVI. Tanévre, Budapest: Magyar Királyi Tud[omány].-Egyetemi Nyomda, 1906; C) A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem Almanachja az MCMVI–MCMVII. Tanévre, Budapest: Magyar Királyi Tud[omány].-Egyetemi Nyomda, 1907. Lelőhely: ELTE Egyetemi Levéltár. A Kosztolányi Kritikai Kiadáson dolgozó, MTA–ELTE Hálózati Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport forrásgyűjtő munkálatai során kapott feladatként a kutatást végezte: Szabó Laura. A Levéltár részéről Varga Júlia segítette a munkát. Publikálva lásd: Szabó Laura: „Beírtak engem mindenféle Könyvbe...” Kosztolányi Dezső budapesti egyetemi éveinek dokumentumai, <http://kosztolanyioldal.hu/kosztolanyi-budapesti-egyetemi-eveinek-dokumentumai>

114. „Zrínyi és Zrínyiások”, „A lyrai költészet története”.
115. Pedagógiai elveiben a német Johann Friedrich Herbart követője volt.
116. Érdemes megemlítenünk, hogy Kodály Zoltán – aki három évvel korábban iratkozott be a budapesti tudományegyetemre, mint Kosztolányi – szintén ugyanazoknak a professzoroknak az óráit látogatta. Kodály is járt francia és angol kurzusokra. Ahogyan az életrajz egy részletének folyóiratbeli változatában olvassuk: „Beöthy Zsolt, Gyulai Pál és Dézsi Lajos irodalomtörténeti, Szinnyei József, Simonyi Zsigmond és Melich János finnugor és magyar nyelvtani, Heinrich Gusztáv és Petz Gedeon német irodalomtörténeti, nyelvtani és népdaltudományi, Alexander Bernát filozófiai előadásai mellett Pasteiner Gyula művészettörténeti, Ponori Thewrewk Emil ritmikai és metrikai, Békefi Remig magyar művelődéstörténeti, Tharaud Ernő francia olvasási és Yolland Arthur angol nyelvgyakorlati kurzusait látogatta.” – Bónis, 2011, i. m., 35.
117. Kosztolányi Dezsőné, 1938, i. m., 144.
118. „Jegyzőkönyv Kosztolányi Dezső 1905. évi december 14-én tartott alapvizsgálatáról
Szaktárgyak magyar–német / Tannyelv magyar / dr. Fináczy Ernő elnöklete alatt jelen voltak: dr. Négyesy, dr. Szinnyei, dr. Heinrich.
Magyar irodalom Zárthelyi dolgozat
Tinódi Sebestyén. (Írói arckép.)
Dicséretes. Négyesy
Szóbeli vizsgálat
A művészetek rendszere. / A »szép« a művészetekben. / A »mese« fajai. / Énekügyünk a XVI–XVII. században. / A XVI. század prózaírói.
Dicséretes. Négyesy
Magyar nyelvészet.
A finnugor nyelvcsalád. / Nomen abstractum. / Finn nyelvtan és fordítás.
Dicséretes. Szinnyei J.
Német nyelv és irodalom.
1. Germánok neve. Tacitus. Ósköltészet. Kelták, bárdok, bárditus. / 2. Germán nyelvek. Alnémetek. Angolok. Britek. Bretagne. / 3. Gót szöveg. L [...]. Ablaut. Conjugatio. / 4. Roland-monda. Nagy Károly. – Minnesang. Formái: Kürnberg, Walther.
Jó. Heinrich Gusztáv
Az alapvizsgálat eredménye fokozatilag feltüntetve a magyar nyelv és irodalomból: dicséretes német: jó
Budapest, 1905. december 14.
Dr. Fináczy Ernő elnök” – ELTE Egyetemi Levéltár. A dokumentumról fényképfelvételt készített Szabó Laura. A felvétel fölhasználását és közzétételét – a Levéltár részéről – engedélyezte Varga Júlia. Munkájukért és segítségükért ezúton is köszönetet mondok. Lásd még: <http://kosztolanyioldal.hu/kosztolanyi-budapesti-egyetemi-eveinek-dokumentumai>
119. Kanizsai Ferenc: Kosztolányi Dezső, *Bácskai Hírlap*, 1907. jún. 20., 1.
120. Kosztolányi Dezsőné, 1938, i. m., 151.
121. Kosztolányi Dezső levele Babits Mihálynak, Budapest, 1905. nov. 2., in *Levelezés 1.*, 424.
122. Karinthy Frigyes: Az ötvenéves Kosztolányi, in – -: *Miniatűrök*, Budapest: Gondolat, 1966, 326.